

Татаренко С. В.,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Анотація. У статті розглянуто криміналістичну характеристику як складову методики розслідування кримінальних правопорушень. Розкрито погляди науковців щодо поняття, змісту і структури криміналістичної характеристики, її місця і значення в методиці розслідування кримінальних правопорушень. Наголошено на необхідності використання даних, які розкриває криміналістична характеристика як в теорії криміналістики – при формуванні окремих методик розслідування, так і на практиці – у ході проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень окремого виду (під час формування слідчих версій, планування досудового розслідування, визначення обставин, що підлягають доказуванню та проведення слідчих (розшукових) дій).

Проаналізовано наукові дослідження вчених-криміналістів щодо структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля. Акцентовано увагу на розробленні криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля на основі їх криміналістичної класифікації, що сприяє визначенню криміналістичної характеристики окремих груп кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, зокрема формування типових ознак і особливостей окремої групи кримінальних правопорушень.

Визначено, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля є узагальненою інформацією щодо типових ознак окремого виду кримінальних правопорушень проти довкілля, розроблена з урахуванням їх криміналістичної класифікації та особливостей вчинення даного виду кримінальних правопорушень. До структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля віднесено такі елементи як предмет кримінально-протиправного посягання, особа правопорушника, спосіб вчинення кримінального правопорушення, обстановка кримінального правопорушення, типові сліди та наслідки кримінальних правопорушень проти довкілля.

Ключові слова: методика розслідування, криміналістична характеристика, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, кримінальні правопорушення проти довкілля.

Tatarenko S. V. Criminal characteristics of criminal offenses against the environment

Abstract. The article examines forensic characteristics as a component of the methodology of investigation of criminal offenses. The views of scientists regarding the concept, content and structure of forensic characteristics, its place and significance in the methodology of investigation of criminal offenses are disclosed. It is emphasized the need to use the data revealed by forensic characteristics both in the theory of criminology – in the formation of separate methods of investigation, and in practice – in the course of conducting a pre-trial investigation of criminal offenses of a particular type (during the formation of investigative versions, planning of a pre-trial investigation, determining the circumstances that are subject to proof and investigative (search) actions).

The scientific research of forensic scientists on the structure of the forensic characteristics of criminal offenses against the environment is analyzed. Attention is focused on the development of the forensic characteristics of criminal offenses against the environment based on their forensic classification, which contributes to the determination of the forensic characteristics of certain groups of criminal offenses of the studied category, in particular, the formation of typical features and characteristics of a separate group of criminal offenses.

It was determined that the forensic characteristics of criminal offenses against the environment are generalized information on the typical features of a particular type of criminal offenses against the environment, developed taking into account their forensic classification and the specifics of the commission of this type of criminal offenses. The structure of the forensic characteristics of criminal offenses against the environment includes such elements as the subject of the criminal offense, the person of the offender, the method of committing the criminal offense, the circumstances of the criminal offense, typical traces and consequences of criminal offenses against the environment.

Key words: investigation method, forensic characteristics, criminal offense, pre-trial investigation, criminal offenses against the environment.

Постановка проблеми. Успішність та швидкість розслідування кримінальних правопорушень багато в чому залежить від забезпечення правоохоронних органів сучасними та обґрунтованими методичними рекомендаціями з розслідування кримінальних правопорушень. Зважаючи на те, що проблема охорони навколишнього середовища та здійснення протидії вчиненню кримінальних правопорушень проти довкілля є актуальними протягом останніх десятиліть, вбачається необхідність у проведенні дослідження та аналізу методики розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема їх криміналістичної характеристики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля знайшла відображення у наукових дослідженнях Ю.В. Алябова, В.К. Барвенко, А.Ф. Волобуєва, С.О. Книженко, Ю.Г. Корухова, О.В. Одерія, П.М. Маланчук, М.В. Перебитюк, А.П. Шеремета. На дисертаційному рівні окремі питання криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля розглянуті у дисертаційних дослідженнях С.О. Книженко та В.А. Попова, а також у монографії О.В. Одерія «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля».

Виклад основного матеріалу. У методиці розслідування кримінальних правопорушень криміналістична характеристика займає провідне місце, так як надає вичерпну інформацію щодо ознак кримінального правопорушення. Науковці називають криміналістичну характеристику «портретом», «науковою абстракцією» [1, с. 699] та «інформаційною моделлю типового злочину» [12, с. 95] з чим не можливо не погодитись. Як відомо, криміналістична характеристика будується в результаті аналізу слідчої та судової практики та відображає типові ознаки певного виду кримінальних правопорушень, які було визначено під час досудового розслідування та судового розгляду. Як зазначає Ю.В. Алябов, криміналістична характеристика є однією зі сторін загального розуміння кримінального правопорушення та ґрунтується на аналізі слідчої, експертної, оперативно-розшукової, судової практики, а також використовується в цих видах практик через методику

розслідування відповідного виду протиправних дій. З одного боку, вона є штучним, науковим поняттям, а з іншого – ґрунтується на дослідженні конкретних кримінальних правопорушень і практично застосовується для правильного їх розслідування [2, с. 58].

У криміналістиці існує безліч визначень криміналістичної характеристики та досі є відкритим питанням щодо змісту цієї складової методики розслідування. В.В. Тіщенко вказує, що криміналістична характеристика – це системний опис притаманних тій чи іншій категорії кримінальних правопорушень (групи, виду, підвиду) особливостей, які мають значення для розуміння структури злочинної діяльності, взаємозв'язків її елементів, а також для організації розслідування та зумовлюють застосування відповідних криміналістичних методів, прийомів і засобів їх розкриття [9, с. 353]. Як зауважує В.П. Бахін, тією чи іншою мірою у всіх визначеннях криміналістичної характеристики вона визначається як: 1) сукупність узагальнених даних про ознаки певного виду кримінальних правопорушень; 2) встановлення та облік закономірних взаємозв'язків між цими даними; 3) призначення для використання у розслідуванні конкретних видів кримінальних правопорушень [3, с. 177-178].

На думку М.В. Салтевського, найбільш досконалим уявляється інформаційний підхід при конструюванні визначення криміналістичної характеристики. Такий підхід означає, що: 1) криміналістична характеристика – це сукупність інформації, певним чином субординована в систему, яка становить собою абстраговану узагальнену інформаційну модель конкретної події; 2) опису підлягають не всі, а тільки типові ознаки, тобто загальні для даного виду (групи) кримінальних правопорушень, а тому поняття криміналістичної характеристики є видовим; 3) опис ознак здійснюють на якісному рівні, характеризуючи співвідношення їх кількісних сторін. В інформаційній моделі описані ознаки мають імовірно-статистичні показники, що відображують взаємозв'язок між елементами криміналістичної характеристики. З урахуванням названих елементів інформаційного підходу науковець надав таке визначення криміналістичної характеристики, як інформаційної моделі, що становить собою якісно-кількісну

систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів [16, с. 266-267].

І, хоча, криміналістична характеристика як складова методики розслідування була запропонована ще у 60-х роках ХХ століття, досі науковці не дійшли єдиної думки щодо змісту, значення та структури цієї криміналістичної категорії. В.О. Одерій говорить, що на сьогодні криміналістичну характеристику розглядають у двох значеннях: як теоретичну основу формування методик розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень і як робочий інструментарій слідчого, який він використовує під час розслідування конкретного злочинного вияву. У зв'язку з цим криміналістична характеристика стала невід'ємним і традиційно початковим елементом у структурі криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень [12, с. 93]. В першу чергу, це пояснюється тим, що криміналістична характеристика надає вхідну інформацію про сутність кримінального правопорушення, його характерні ознаки та особливості, які використовуються на практиці з метою визначення напрямку початкового етапу розслідування, висування слідчих версій та визначення обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування.

А.Ф. Волобуєв, С.О. Книженко, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк визначають, що криміналістична характеристика злочинів – це система відомостей (знань) про елементи механізму вчинення злочинів окремого виду чи групи, в яких відображаються закономірні зв'язки між цими елементами і які використовуються для побудови та перевірки версій під час розслідування конкретних злочинів. У криміналістичній характеристиці злочинів містяться відомості про такі елементи механізму злочинів окремого виду чи групи як предмет злочину (гроші, матеріальні цінності, наркотичні речовини тощо); місце, час та обстановка, характерні для вчинення злочинів окремих видів; способи підготовки, вчинення та приховування злочинів – певна система дій, прийомів та окремих операцій злочинців, у т.ч. використання знаряддя злочину (автотранспорту, вогнепальної й холодної зброї, знарядь зламу, обладнання для виготовлення фальшивих документів тощо); сліди злочинів (різноманітні зміни, які вносяться ними

в навколишню обстановку); особа злочинця (комплекс властивостей злочинця, його зв'язків і відносин, пов'язаних з учиненням злочинів, що можуть бути використані для їх розслідування); особа потерпілого (характер поведінки, майнове положення, соціальні зв'язки тощо) [11, с. 9].

Слід зауважити, що думки науковців щодо значення, змісту та структури криміналістичної характеристики є різноплановими та навіть різнобічними. Дехто із науковців заперечує виділення криміналістичної характеристики як окремої категорії методики розслідування, а дехто зауважує на її теоретичному і практичному значенні. На думку Ю.В. Алябова неможливо розробити й побудувати єдину криміналістичну характеристику для всіх кримінальних правопорушень через їх різноманіття, проте криміналістична характеристика у загальному розумінні визначає основи цієї концепції, її місце в методиці розслідування, а також підходи до формування криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень. Доцільність криміналістичної характеристики як системної сукупності наукових положень і практичних рекомендацій полягає у можливості побудови певної структури криміналістично важливих ознак окремих видів (підвидів, груп) кримінальних правопорушень [2, с. 57]. Значущість криміналістичної характеристики, на думку переважної більшості науковців, зводиться до того, що вона сприяє більш успішній реалізації службової функції криміналістики, а саме: а) підвищенню рівня навчально-методичної роботи, яку здійснюють у слідчих підрозділах; б) підвищенню якості рекомендацій, які адресовано слідчій практиці; в) розробці методичних рекомендацій щодо виявлення, розкриття певних категорій злочинів та викриттю осіб, що їх вчинили. Вона є інформаційною моделлю типового злочину певного виду або роду [12, с. 95].

С.О. Книженко проаналізувала різні підходи дослідників до розгляду проблеми криміналістичного вчення про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень (В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.К. Весельського, Г.А. Густова, О.Н. Колісниченка, В.П. Корж, С.В. Кузьміна, А.Ф. Лубіна, Г.А. Матусовського, І.І. Рубцова, М.В. Салтевського, А.В. Старушке-

вича, В.В. Тіщенко) та матеріали слідчо-судової практики і визначила криміналістичну характеристику екологічних злочинів як систему узагальнених слідчою та судовою практикою криміналістично значущих даних про ознаки злочинних посягань у сфері довкілля, особистісні якості особи злочинця, предмет злочинного посягання, способи злочину, обстановку, сліди та інші наслідки злочинної діяльності, знання і використання яких мають важливе значення для виявлення, розслідування екологічних злочинів та запобігання їм [6, с. 10].

Зауважимо, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля є узагальненою інформацією щодо типових ознак кримінальних правопорушень цього виду, розроблена з урахуванням їх криміналістичної класифікації та особливостей вчинення. Здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля за певними критеріями та поділ їх на групи є підґрунтям для розроблення видової (підвидової) криміналістичної характеристики, тобто звуження та конкретизація інформації відповідно до ознак і особливостей певної групи кримінальних правопорушень проти довкілля.

При дослідженні криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля важливим є визначення структури цієї категорії. На думку науковців, структура криміналістичної характеристики розкриває її зміст, тобто те, які елементи кримінального правопорушення підлягають опису [16, с. 267], а також відображає структуру людської діяльності (суб'єкт, мотиви, мета, об'єкт, спосіб дій, наслідки) та умови, за яких вона може здійснюватися. Зміст елементів і зв'язків такої характеристики залежить від характеру кримінально-протиправної діяльності (форми вини в діях правопорушника, способу досягнення мети, виду кримінального правопорушення тощо) [9, с. 353].

М.В. Салтевський зазначив, що аналіз наявних досліджуваних структур криміналістичної характеристики показує, що всі вони розрізняються як за кількістю, так і за змістом елементів. Водночас порівняльний аналіз запропонованих структур свідчить про те, що в основному вони описують чотири сторони злочину: 1) предмет безпосереднього посягання; 2) спосіб вчинення

злочину в його широкому розумінні; 3) типову обстановку – слідову картину в її широкій інтерпретації і 4) особу злочинця [16, с. 267]. Структура криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від виду (підвиду) кримінальних правопорушень, які підлягають дослідженню і характеристиці. Такі елементи, як особа правопорушника, обстановка і спосіб вчинення, предмет кримінально-протиправного посягання та типові сліди можуть входити до структури криміналістичної характеристики різних видів кримінальних правопорушень.

О.В. Одерій здійснив визначення елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля виходячи з таких позицій:

1) криміналістична характеристика повинна давати об'єктивне уявлення про злочин, визначаючи його риси, які є відправними для методики розслідування;

2) перелік елементів криміналістичної характеристики не може бути жорстким, суворо визначеним, однак він має відображати специфічні особливості та властивості конкретного виду (групи) злочинів; водночас до змісту криміналістичної характеристики не можуть входити будь-які елементи, що стосуються не самого злочину, а його розслідування;

3) до змісту криміналістичної характеристики доцільно включати відомості щодо: способів вчинення злочину; обстановки (умов місця, часу та ін.) вчинення злочину; використаних знарядь і засобів; обставин та умов, що сприяють учиненню злочину; особи злочинця; особи потерпілого; об'єкта й предмета злочинного посягання; мотивів і цілей злочину;

4) центральною ланкою криміналістичної характеристики є спосіб вчинення злочину, а всі інші елементи, так або інакше, пов'язані з ним, хоча і мають самостійне значення, однак при розробці конкретних методик повинні бути досліджені та вказані кореляційні зв'язки між різними елементами криміналістичної характеристики, особливо між способом та іншими структурними елементами;

5) спосіб учинення злочину відіграє найважливішу роль у механізмі злочину, що являє собою складну, багатокомпонентну та динамічну систему, при цьому механізм злочину (у вузькому розумінні), на відміну від способу,

характеризує не якісну, а послідовну, технологічну сторону злочинного діяння, описує головним чином часовий, послідовний, динамічний порядок зв'язку окремих етапів, обставин і факторів учинення злочину;

б) окремих злочин становить безліч елементів, ознак, зв'язків, не всі з яких можуть мати криміналістичне значення. Тож лише притаманне всім злочинам цієї групи (або більшості з них) необхідно брати до уваги, складаючи криміналістичні характеристики. Таким чином, урахування в криміналістичній характеристиці злочинів лише елементів, які притаманні злочинам групи (або більшості з них), дозволить створити практично значущу конструкцію [12, с. 99-100].

Проаналізувавши наукові праці вчених-криміналістів, ми можемо зробити висновок, що думки стосовно змісту та структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля є розбіжними. Пропонуємо розглянути деякі з них.

1. О.В. Одерій відносить до моделі криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля такі елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб (механізм) вчинення злочину (що дозволяє встановити причинний зв'язок злочинної дії та шкідливих наслідків, які настали або можуть настати, джерело забруднення); 3) обстановка вчинення злочину (час, місце); 4) характеристика особи злочинця; 5) типова слідова картина (у її широкій інтерпретації); 6) наслідки злочинів проти довкілля [12, с. 120].

2. В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та В.А. Журавель зазначають, що криміналістична характеристика названих злочинів традиційно охоплює такі елементи: а) способи вчинення злочину; б) способи приховування злочину; в) час, місце та обстановка вчинення злочину; г) типові сліди злочину (види і характер слідів); ґ) особа злочинця; д) особа потерпілого [10, с. 414-415].

3. І.В. Гора, А.В. Іщенко, В.А. Колесник акцентують увагу на тому, що у розробленні криміналістичної характеристики враховуються особливості екологічних злочинів. До загальних елементів криміналістичної характеристики екологічних злочинів відносять:

1) конкретні причини, що викликали шкоду, завдану природному середовищу;

2) способи порушення природоохоронних правил;

3) суб'єктів, що припустили порушення, а також наслідки таких порушень [5, с. 210-211].

4. А.П. Шеремет до особливостей основних елементів криміналістичної характеристики згаданої групи кримінальних правопорушень відносить:

1) злочинні дії службових осіб, які безпосередньо відповідають за експлуатацію очисних споруд або виконують іншу роботу, пов'язану з транспортуванням відходів, що утворюють комплекси – сліди в широкому та вузькому розумінні;

2) наслідки вказаних дій відображуються в розпорядженнях про зміну роботи очисних споруд, у передорученні роботи з питань обслуговування агрегатів некомпетентними працівниками тощо. Їх виявлення та аналіз дають можливість з'ясувати безпосередні причини порушення екологічних правил;

3) наслідки забруднення (зміна хімічних, фізичних, біологічних властивостей води та атмосферного повітря) утворюють сліди забруднення, пов'язані з порушенням екологічного балансу, захворюваннями, тощо;

4) приховування зацікавленими особами фактів порушення згаданих правил і їх наслідків призводить до утворення слідів, що маскують злочини;

5) утворені в своєрідному середовищі (водному, повітряному) згадані сліди набувають властивостей стійкості, здібностей переміщуватися та розповсюджуватися [7, с. 454].

5. С. Б. Гавриш, В. Г. Грузкова, А. Л. Дудников, В. Є. Коновалова, Г. О. Матусовский, Л.Є. Моїсеєнко, М. В. Салтевский зазначають, що основними елементами криміналістичної характеристики екологічних злочинів є: суб'єкт злочину, джерело впливу; обстановка злочину; предмет злочинного посягання; злочинну поведінку; механізм слідоутворення; сліди злочину, їх розповсюдження та локалізація. Крім того, в розглянуту систему входить ряд структурних частин – компонентів – пов'язаних в основному з тим чи іншим елементом і в той же час, що взаємодіють з іншими елементами системи. До таких компонентів ставляться: об'єкти негативного на екологічні об'єкти; знаряддя злочинів (в основному – вчинених у корисливих

цілях) та засоби екологічних порушень (у технологічних системах, природоохоронних спорудах та устаткуванні); злочинні дії, спосіб скоєння злочину в основному при корисливій та хуліганській мотивації); бездіяльність у злочинній поведінці (в основному – у посадових екологічних злочинах); речовини, матеріали, що забруднюють природне середовище; шкода здоров'ю людей, матеріальна, моральна, як наслідки злочину) [4, с. 67-68].

6. М.В. Салтевський відзначає, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля охоплює: а) характеристику вихідної інформації; б) відомості щодо системи механізму вчинення злочину (підготовка до нього, вчинення злочину, приховування слідів); в) окремі обставини вчинення злочину, що мають особливе значення для справи; г) матеріальні наслідки злочину (матеріальні сліди, документи); д) відомості стосовно особи злочинця; е) відомості щодо обставин, які сприяли вчиненню злочину [16, с. 14].

7. А.Ф. Волобуєвим, С.О. Книженко, О.В. Одерієм, Р.Л. Степанюк здійснено криміналістичну класифікацію злочинів проти довкілля відповідно до особливостей механізму їх вчинення та розглянуто такі елементи криміналістичної характеристики як 1) предмет злочинного посягання; 2) обстановка вчинення злочинів; 3) способи вчинення злочинів; 4) типові сліди; 5) особа злочинця [11, с. 184-192].

8. С.О. Книженко до основних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля відносить: характеристику особистісних якостей та рольових функцій суб'єктів, характеристику предмета злочинного посягання, характеристику способів та обстановки вчинення екологічних злочинів, характеристику слідів та наслідків злочинної діяльності або бездіяльності [6, с. 10].

9. І.П. Осипенко у структурі криміналістичної характеристики забруднення атмосферного повітря, вод та земель виділяє такі елементи: спосіб вчинення злочину, обстановку вчинення злочину, предмет злочинного посягання, типову «слідову картину», особу злочинця та особу потерпілого [13, с. 251].

10. У дисертаційному дослідженні В.А. Попова до структури криміналістич-

ної характеристики віднесено такі елементи: 1) предмет і місце злочинного посягання; 2) спосіб вчинення та приховування злочину; 3) обстановка та час учинення злочину та сліди, що виникають у результаті його вчинення; 4) наслідки вчиненого злочину; 5) характеристику осіб, які вчиняють ці злочини; 6) обставини, що сприяють вчиненню злочинів [14, с. 30].

11. На думку В.Ю. Шепітька криміналістична характеристика будується з урахуванням особливостей екологічних кримінальних правопорушень, які виявляються у тому, що:

1) злочинні дії (бездіяльність) службових осіб (керівників підприємств, установ, організацій), а також інших осіб, які безпосередньо відповідають за встановлення та експлуатацію очисних споруд або виконують іншу роботу, пов'язану з транспортуванням відходів, викидів та їх знешкодженням, мають наслідком утворення певних комплексів – слідів у широкому та вузькому значенні;

2) факти про вчинення вказаних злочинів відображаються у розпорядженнях (письмових та усних) про зміну роботи очисних установок, про доручення обслуговування механізмів некомпетентним працівникам тощо, виявлення і аналіз яких дають змогу встановити безпосередні причини порушення екологічних правил;

3) процес забруднення та його наслідки, що містяться у зміні фізичних, хімічних, біологічних властивостей вод, атмосферного повітря, забруднення їх шкідливими для здоров'я людей відходами промислового виробництва, призводить до утворення слідів – наслідків забруднення, пов'язаних з порушенням екологічного балансу, захворюваннями тощо;

4) своєрідність сфери створення і знаходження слідів (водної, повітряної) відображається на їх стійкості, сприяє їх пересуванню, значному поширенню тощо [8].

Таким чином, ми бачимо наскільки розбіжними та різноплановими є думки науковців щодо змісту та структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля. Проте, слід зауважити, що доцільною є думка А.Ф. Волобуєва, С.О. Книженко, О.В. Одерія, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Шепітька щодо визначення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти

довкілля на основі їх криміналістичної класифікації, що, на нашу думку, сприяє розробленню криміналістичної характеристики окремих груп кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, зокрема дослідження і аналіз їх типових ознак і особливостей в залежності від критеріїв за якими здійснюється криміналістична класифікація.

Висновки. На підставі вищевикладеного, ми дійшли висновку, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля є узагальненою інформацією щодо типових ознак окремого виду кримінальних правопорушень проти довкілля, розроблена

з урахуванням їх криміналістичної класифікації і особливостей вчинення даного виду кримінальних правопорушень. До структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля доцільно віднести такі елементи:

- 1) предмет кримінально-протиправного посягання;
- 2) особа правопорушника;
- 3) спосіб вчинення протиправного діяння;
- 4) обстановка кримінального правопорушення;
- 5) типові сліди або слідова картина;
- 6) наслідки кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. Москва : Издательство НОРМА, 2000.
2. Алябов Ю. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: сутність і практичне значення / Ю. В. Алябов // Судова та слідча практика в Україні. 2016. Вип. 1. С. 56-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jpru_2016_1_13.
3. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002).К., 2002. 268 с.
4. Экологические преступления; квалификация и методика расследования / С.Б. Гавриш, В.Г. Грузкова, А.Л. Дудников, В.Е. Коновалова, Г.А. Матусовский, Л.Е. Моисеенко, М.В. Салтевский / Консультационная Юридическо-Аудиторская Фирма "Глобус". Х.: 1994. 226 с.
5. Гора І. В., Іщенко А. В., Колесник В. А. Криміналістика: Посіб. для підготов, до іспитів. / І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. А. Колесник. 2-е вид., допов. та переробл. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2004. 225 с.
6. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів / автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. ХНУВС. Х., 2006. 19 с.
7. Криміналістика: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] /А.П. Шеремет / 2-ге видання. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
8. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
9. Криміналістика: підручник / За ред. В.В. Тищенко. Стереотипне видання, Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 556 с.
10. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і доп. Х.: Право, 2010. 464 с.
11. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
12. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія / О. В. Одерій. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
13. Осипенко І. П. Криміналістика (Методика розслідування окремих видів злочинів): навч. посіб. Чернівці : Чернігівський національний технологічний університет, 2018. 292 с.
14. Попов В. А. Раскрытие и расследование экологических преступлений (информационный аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Попов. М., 2005. 30 с.
15. Расследование экологических преступлений : лекция / Н. А. Духно, Ю. Г. Корухов. М. : Юрид. ин-т МИИТа, 2001.
16. Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.